

Familiestruktur og skoleprestasjoner

Jon Lauglo¹

Hva betyr familiestruktur for unges skoleprestasjoner ved grunnskolens slutt? Denne studien viser gjennomsnittskarakter fra tiende trinn for unge fra familier med ulik sammensetning. Skoleprestasjonene er høyest hos unge som bor hos foreldre som er gift med hverandre. Prestasjonene er litt svakere hos unge som bor hos foreldre som er samboere, og enda svakere for dem som bor hos bare en av foreldrene. At en stefar eller stemor inngår i den unges oppvekstfamilie, gir intet ytterligere utslag i gjennomsnittskarakter. Disse funnene holder fortsatt etter kontroll for kjønn, foreldres utdanningsnivå og om elevens foreldre er innvandrere fra et ikke-vestlig land. Analysen ble utført på registerdata med relevant informasjon om minst 57 000 observasjoner.

Denne undersøkelsen legger frem funn om sammenheng mellom oppvekstfamiliens struktur og ungdommers faglige prestasjoner ved slutten av grunnskolen. «Familiestruktur» vil bli målt ved en kategorisering av de voksne som den unge bor sammen med i hjemmet. Kategoriene er:

(a) gifte foreldre: mor og far som er gift med hverandre, (b) samboende foreldre: mor og far som er samboere med hverandre, men som har valgt ikke å gifte seg, (c) enslig mor, (d) enslig far, (e) mor og stefar: mor som bor sammen med en annen make enn den unges far og (f) far og stemor: far som bor sammen med en annen make enn den unges mor.

Spørsmålet er om de unge klarer seg like bra rent prestasjonsmessig på skolen uavhengig av slik variasjon i deres familiestrukturelle oppvekstforhold. Dette forskningstemaet aktualiseres fordi familiestrukturen i Norge og mange andre land har endret seg sterkt de siste 50 årene, og spørsmålet er da om de nye familieformene som er blitt vanliggjort, fungerer like bra for de unge som det å vokse opp i den tradisjonelt legitimerede familien med foreldre som er gift med hverandre.

Materialet dekker de ungdommene som i 2004–2005 gikk i første klasse på videregående skole. Data fra administrative registre ble koblet, anonymisert og gjort tilgjengelig av Statistisk sentralbyrå. Observasjonene dekker således tilnærmevis et helt alderskull. Dataene innbefatter blant annet hva slags karakterer disse unge fikk fra tiende trinn i grunnskolen på en skala der 6 er den best oppnåelige karakteren, og 1 er den dårligste karakteren. Den avhengige variabelen for denne studien er gjennomsnittet av de 11 karakterene som teller ved søking til videregående skole. Dette målet er således både bredt faglig basert og bygger på det som offisielt legges til grunn i konkurranse mellom søkere om opptak til ulike skoler innen videregående opplæring (VGO).

Litteraturgjennomgangen vil vise at det er lite nytt at barn av særboende foreldre (foreldre som ikke bor sammen) i snitt klarer seg noe dårligere på skolen enn barn av foreldre som er gift eller samboende med hverandre. Men dataene gir en mulighet til analyse av dette på et stort norsk materiale. Analysen vil dessuten vise noe som tidligere har vært lite undersøkt, nemlig at de unges skoleprestasjoner er svakere når foreldrene er samboende (men ugifte), enn når de er gift med hverandre. Sammenhengen er svak men robust nok til å overleve kontroll for en rekke andre forklaringsfaktorerers innvirkning.

Teorien om sosial kapital (Coleman 1988, Field 2003) har aktualisert forskning om familiestrukturens betydning for god oppvekst. Med «sosial kapital» mener man da sosiale relasjoner som bærer verdier, normer og informasjon, og som utgjør en ressurs for at aktører skal realisere mål de selv verdsetter, eller som ansvarshavende andre verdsetter for dem. I dette tilfellet vil kategoriseringen av familiestruktur kunne tolkes som en grov indikator på familiebasert sosial kapital. Ut fra sosial kapital-teorien vil det være rimelig å anta at en positiv statistisk sammenheng mellom skoleprestasjoner og oppvekst i den tradisjonelt legitimerede familiestrukturen (hos gifte foreldre) er en effekt av oppvekstfamiliens sosiale struktur. En annen mulig tolkning er imidlertid at slike sammenhenger skyldes selvseleksjon av voksne med ulike personlige egenskaper til ulike typer familie. De foreliggende dataene gjør det ikke mulig å vurdere disse to tolkningene opp mot hverandre. Begge forklaringene kan dessuten selvsagt være gyldige samtidig.

En familiestruktur i endring

Den betydningen som nye familieformer kan ha for barn og unges mestring av skole og utdanning, har vært viet liten oppmerksomhet i offentlig debatt

om utdanning og sosial ulikhet. Dette er forbausende da familiens sammensetning de siste 50 årene har gjennomgått dramatiske endringer. Det er blitt ganske vanlig at barn vokser opp med bare særboende foreldre, først og fremst fordi samlivsbrudd mellom foreldre er blitt vanligere. Figur 6.1 i NOU:26 (1999) viste en dramatisk økning i barn født utenfor ekteskap og en sterk økning i skilsmisseraten fra 1965 og frem til midt på 1990-tallet.

Kiernan (2003:3, 8, 2002:18) har vist at de nordiske landene særpreges av sterkere vekst enn andre vesteuropeiske land når det gjelder andelen barn som fødes utenfor ekteskap, og andelen barn som fødes av foreldre som er samboere, men ikke gift. Særlig er kontrasten til sydeuropeiske land sterk. Kravdal (1997:289) anslår at på 1990-tallet ble mer enn 45 prosent av norske barn født utenfor ekteskap og at de fleste av disse barna ved fødselen hadde samboende foreldre som ikke hadde giftet seg.

Skilsmisse fanger dermed opp bare en del av de samlivsbruddene som forekommer mellom barneforeldre. Noack (2002:44) rapporterer at blant barn i Norge i 1999 hadde 14 000 opplevd at deres gifte foreldre ble separert. Dersom de brutte samboerskapene også tas med, hadde imidlertid minst 21 000 barn opplevd at foreldrene gikk fra hverandre. I de elevdataene om unge i 16–17-årsalderen som vil bli analysert i denne studien, hadde om lag 40 prosent av elevene andre oppvekstforhold enn den tradisjonelt legitimerede kjernefamilien (jf. tabell 1). Det er sannsynlig at de fleste av disse elevene hadde opplevd samlivsbrudd mellom sine foreldre.

For di samlivsbrudd mellom foreldre er blitt vanligere, kan man anta at dette er mindre stigmatiserende for barn enn det en gang var. Til tross for en slik utvikling kan oppvekst hos enslige foreldre (eller hos en av foreldrene og dennes nye make) fremdeles være generelt mindre gunstig for barn enn oppvekst i den tradisjonelt legitimerede kjernefamilien. Hvor sterke og statistisk robuste vil i så fall slike utslag være med hensyn til hvor godt barn klarer seg faglig på skolen?

Samboerskap mellom ugifte voksne er også blitt alminnelig. Det er typisk en flyktig tilstand. Mange samboerskap oppløses før eller etter at det blir barn. Andre er dynamiske i den forstand at de fører til ekteskap etter at barn blir født. De ni vesteuropeiske landene som inngikk i Kiernans (2002:25) sammenlignende studie, viser alle at samboerskap har høyere sannsynlighet for å bli oppløst i de første 3–5 årene etter at barn blir født, enn hva tilfellet er for ekteskap.

Sannsynligheten for at barn opplever samlivsbrudd mellom foreldre som er samboere, er størst når barn er ganske unge. For samboende mødre under 25 år er det faktisk mer vanlig med samlivsbrudd enn med ekteskap. Jo eldre samboende barneforeldre er, desto mer stabilt er det sannsynlig at sam-

boerskapet blir (Noack 2002:44–45, 48). I aldersgruppen som inngår i det nåværende studiet (unge i grunnkurs i VGO), skulle da samboerskap mellom elevenes foreldre være et relativt sterkt forhold fordi det har vart så lenge. Det er derfor ikke på forhånd gitt at det vil være mindre gunstig for barn å ha vokst opp i en slik familiestruktur enn i en familiestruktur der foreldrene er gift med hverandre.

Selv om samboerskap i Norge neppe er like sterkt institusjonalisert som ekteskap, har det skjedd en utvikling i retning av institusjonalisering også av samboerskap. Siden sist på 1990-tallet har samboere i Norge hatt de samme rettigheter og forpliktelser som gifte med hensyn til trygder, pensjon og skatter (Noack 2001). Noack og Seierstad (2003:2) har dessuten vist at de fleste voksne i familieetableringsalderen (27–36 år) enten har levd i samboerskap tidligere eller lever i et samboerskap fremdeles og at de fleste i alderen 20–79 år sier de aksepterer samboerskap på lik linje med ekteskap også når barn er med i bildet. Er samboerskap mellom foreldrene likevel generelt mindre gunstig enn ekteskap for barns oppvekst? Dette brede spørsmålet kan ikke belyses direkte ut fra det foreliggende materialet, men materialet gir derimot grunnlag for å vurdere hvordan dette er på ett område, nemlig om samboerskap mellom foreldre er mindre gunstig for at barn skal klare seg godt på skolen.

Er oppvekst med begge foreldrene i hjemmet best for barn?

Colemans teoretisering om sosial kapital legger vekt på at de tradisjonelt institusjonaliserte familieformene er gunstige for en god oppvekst (Coleman 1988, Coleman og Hoffer 1987). Coleman antar at oppvekst kun hos den ene av foreldrene (eller hos én av dem og dennes make) er tegn på mangelfull sosial kapital og at dette hemmer en vellykket overgang til det voksne liv. For dette synet er han blitt kritisert for å ha en urimelig konservativ og urealistisk oppfatning av moderne familieformer (Morrow 1999). Som det vil bli vist, har det imidlertid lenge vært internasjonalt belegg for at barn som vokser opp med kun én av sine foreldre i hjemmet (som regel er det da mor), i snitt har dårligere psykisk helse og dårligere skoleresultater enn barn som vokser opp med begge sine foreldre.

Nergårds (2005) litteraturgjennomgang viser til en del enkeltstående undersøkelser i nordiske land som har vist skolemessige fordeler for barn som vokser opp med begge foreldrene i hjemmet. Andre nordiske studier som ikke primært har vært opptatt av familiestruktur, men som har brukt informasjon om familiens sammensetning som én blant mange prediktorer eller som kontrollvariabel, har vist det samme basert på data fra administ-

rative registre eller på store landsomfattende utvalg (f.eks. Similä 1994, Lauglo 1999, 2001, Bonesrønning mfl. 2005, Hægeland mfl. 2007:19–23, Hægeland mfl. 2004:21–25).

Det foreligger et bredt internasjonalt belegg for at barn som vokser opp med særboende foreldre, har noe dårligere skolemessige prestasjoner enn andre, også i utviklingsland (Pong 1996). For OECD-land er sammenhengen godt dokumentert gjennom analyse av data fra PISA-undersøkelsene. Haahr mfl. (2005:87–90) har oppsummert funn fra PISA-undersøkelsen av ferdigheter i matematikk blant 15-åringene i 26 land i 2003. I alle disse landene fant man at barn i «single parent families» skåret lavere enn barn i andre familier. Det var imidlertid store forskjeller mellom landene når det gjaldt utslagenes styrke. I 20 av landene var forskjellene statistisk signifikante. I de aller fleste landene syntes utslagene å være robuste i den forstand at de ikke forsvant etter statistiske kontroller for andre bakgrunnsfaktorerens innvirkning (Haahr mfl. 2005:90, som også viser til Fuchs og Wössmann 2004).

En kunne anta at familiestrukturens betydning ville påvirkes av et lands barne- og familiepolitikk. Men utslagenes styrke i PISA-undersøkelsen synes ikke å bero på hvor godt et land har bygd ut «provisions for child care», til tross for at slike ordninger kunne forventes særlig å gi støtte til barn av enslige foreldre (Haahr mfl. 2005:90). De nordiske landene, som alle har støtteordninger for barn av enslige foreldre, og hvor mange barn vokser opp med særboende foreldre, viste betydelig spredning i sin plassering. I Norge var det negative utslaget av «single parent family» på matematikk-skåren likt med gjennomsnittlig utslag i de EU-landene som deltok. I Danmark og særlig Sverige var derimot utslaget noe sterkere enn gjennomsnittet, mens Finland hadde et langt svakere utslag, og på Island nådde ikke utslaget (om enn i samme retning) statistisk signifikans.

Det kan være at evnen til å fullføre påbegynte utdanningsløp i sterkere grad enn selve skoleprestasjonene beror på de sosiale relasjonene som de unge er innvevd i, og de normene som disse relasjonene er bærere av. Det var nettopp evnen til å fullføre utdanningsløp som Coleman (1988) mente var spesielt sterkt avhengig av sosial kapital (blant annet familiestruktur). I tråd med en slik antagelse har Markussen mfl. (2005) nylig vist i en norsk studie, med bakgrunn i et stort datamateriale fra fem østlandsfylker at unge med særboende foreldre har lavere sannsynlighet for å makte å fullføre sine utdanningsløp i videregående opplæring på normert tid enn andre (Markussen mfl. 2006:317–318). I denne analysen ble det blant annet kontrollert for elevenes prestasjonsnivå i tiende trinn, foreldrenes utdanningsnivå og holdninger til skole, elevenes arbeidsinnsats, tilpasning til skolen og deres verdier, elevenes arbeidsinnsats, motivasjon og ambisjoner samt studieretning.

Fungerer en stefar eller stemor vanligvis som en sosial tilleggsressurs for de unges oppvekst? Hvis man antar at svekket familieøkonomi er en grunn til at barn av enslige forsørgere gjør det noe dårligere på skolen enn barn av samboende eller gifte forsørgere, ville man vente å finne bedre skoleresultater hos barn når en særboende mor eller far har funnet seg en ny make, fordi det da er grunn til å anta at familiens økonomi blir bedre. Moxnes mfl. (1999:90) sier imidlertid at det hverken i USA eller Norge er funnet at steforeldres inntreden i husholdningen har noen positiv virkning på hvordan barn av skilte foreldre «har det» eller «gjør det». Nyere amerikanske funn er tvetydige i om det er fordeler ved å ha steforeldre. Brown (2004:173–174) har ut fra analyser av store surveymateriale konkludert slik: «Notably, school-aged children in two-biological parent cohabiting families seem to be somewhat better off than children in cohabiting stepfamilies. But an examination of child outcomes among children under age 6 yields the opposite conclusion.» Materialet som her skal analyseres, gir grunnlag for å vurdere om det er en slik sammenheng ved slutten av norsk grunnskole.

Er barn best tjent med at foreldrene deres er gift med hverandre?

I USA har Brown (2000) ut fra et landsomfattende oppfølgingsmateriale vist at forekomst av depresjon er hyppigere hos samboende kvinner enn hos gifte kvinner, og at depresjon videre er forbundet med at samboerforholdet oppleves som mindre stabilt. Det er dessuten tegn til økte forekomster av depresjon om paret får barn. Ut fra samme materiale fant Skinner mfl. (2002) at «long term cohabiting couples reported lower relationship happiness and fairness [i par-forholdet] than other types of couples» (gifte, oppattgifte) etter kontroll for utdanningsnivå, kjønn, etnisitet, om paret hadde barn, og hvordan forholdet var to år tidligere. Ut fra et annet stort amerikansk surveymateriale fant Treas og Giesen (2000:59) at «cohabitators are more likely than married people to engage in infidelity, even [with] controls for the permissiveness of their personal values.» De mener dette skyldes at samboere investerer mindre av seg selv i samlivet.

Funn om dårligere mental helse blant samboende enn blant gifte er imidlertid ikke internasjonalt universelle. Ut fra et stort kanadisk materiale fant Wu mfl. (2003) ingen signifikante forskjeller mellom samboere og gifte med hensyn til indikatorer for fysisk og mental helse, etter statistisk kontroll for «relevant factors». De fant også få tegn til svakere mental helse hos dem som senere inngikk i samboerskap, enn hos dem som giftet seg. Er det kan-

skje slik at funn fra USA gir en dårlig pekepinn for de nordiske landene der samboerskapet er blitt alminneliggjort og der lovgivningen gir betydelig juridisk likestilling mellom samboende og gifte?

Ottosen (2000) har analysert barns familieforhold i deres første leveår i Danmark. Hun fant at samboerforhold er mer ustabile enn giftemål, også etter at barn er blitt født. Hun viser til funn som viser at samboende småbarnsforeldre har en mer liberal innstilling til kjønnsroller og religion enn gifte foreldre. Hun mener dermed at samboere som gruppe er generelt mindre bundet av tradisjonelle konvensjoner enn gifte.

Hansen mfl. (2007:922) har ut fra et norsk surveymateriale sammenlignet middelaldrende samboere med gifte personer i samme aldersgruppe. De fant at samboende som aldri har vært gift, på en rekke (men ikke alle) indikatorer utviste svakere «well being» enn gifte personer, men at dette ikke gjaldt samboere som tidligere hadde vært gift. Deres analyse gir imidlertid ikke noe direkte grunnlag for å vurdere hvor godt familier der foreldrene er samboere, fungerer som oppvekstfamilier for barn.

Jensen og Clausen (1999, 2000, 2003) har analysert data om barn født i Norge i 1980, 1986 og 1992. De viser at det har vært en sterk økning av barn født utenfor ekteskap siden 1970. I 1996 gjaldt dette 48 prosent av alle fødsler og nesten alle disse barna var født i samboerskap (1999:5). Risikoen for at barn skulle oppleve samlivsbrudd mellom foreldrene, har vært to til tre ganger høyere for barn født i samboerskap enn for barn født i ekteskap. Slike samlivsbrudd har også skjedd tidligere i livet til barn født i samboerskap (1999:4–8) og det har vært langt vanligere for barn av samboere at foreldrene har flyttet fra hverandre, enn at de har giftet seg med hverandre. Ut fra Jensen og Clausens data har dessuten sannsynligheten for at barnet har skullet oppleve skilsmisse mellom foreldrene vært noe høyere hvis foreldrene ble gift etter *først* å ha vært samboere da barnet ble født, enn hvis foreldrene allerede var gift ved barnets fødsel. Samtidig var ekteskapene til slike tidligere samboende, men senere gifte foreldre, langt mer stabile enn de samboerskapene som ikke resulterte i ekteskap (Jensen og Clausen 1997:50–51). Tendensen til samlivsbrudd mellom foreldrene innen fireårsalderen blant barn som ble født av ugifte og samboende foreldre, økte sterkt fra 1972 til 1992, i motsetning til for barn hvis foreldre var gift (Jensen og Clausen 2000:32).

De fleste studier har altså vist at samboerskap preges av svakere sosiale bindinger enn ekteskap. Et symptom på samboerskapets svakere bindinger kan være at de aller fleste norske samboere på 1990-tallet ikke gjorde bruk av den muligheten de hadde til å styrke forholdets institusjonalisering ved å inngå skriftlig avtale (NOU 1999:25, Fig. 6.9). Kravdal (1997) har vist ut fra norske data at slike svakere bindinger kan skyldes selvseleksjon til sam-

boerskap av folk som ønsker et mindre forpliktende forhold enn hva et ekteskap vil være.

En kunne forvente at konsekvente forventninger og sanksjoner fra samkjørte signifikante voksne i familien ville bidra til en tryggere oppvekst, slik at den unge lettere ville mestre oppgaver som på kort sikt kan være lite lystbetonte, men som på sikt gir uttelling og lystopplevelse. Ut fra teorien om sosial kapital kunne man forvente at selve institusjonaliseringen i ekteskap ville styrke forventninger om samhold, spesielt når det røyner på, ikke bare hos mann og kone selv, men også i den videre krets av slekt og venner som gir sosiale føringer for samhold. Hvis det er slik at ekteskap gir sterkere samhold mellom foreldrene enn hva tilfelle er for samboerskap, vil dermed inngåelse av ekteskap ha positive følger for barns oppvekst. Hvis de påviste sammenhengene i betydelig grad derimot skyldes selvseleksjon (noe Kravdals funn kan tyde på), kan det likevel argumenteres for at veksten i samboerskap er lite gunstig for barns oppvekst da alminneliggjøringen av samboerskap og sosial aksept for samboerskap som ramme for en barnefamilie medfører at flere barn fødes inn i familier som preges av svake sosiale bindinger mellom foreldrene. Slike antagelser har imidlertid sjelden vært gjenstand for forskning.

Det foreligger svært lite forskning der samboeres relasjoner til sine barn blir sammenlignet med de relasjonene som gifte foreldre har til sine barn. Popenoe (1996) har etter en gjennomgang av amerikansk faglitteratur argumentert for den betydningen som spesielt far har for barns oppvekst. Det kan være at spesielt fedre vil ha svakere bindinger til sine barn når de er samboende med barnets mor, enn når de er gift med henne. Hofferth og Anderson (2003:224) fant basert på et amerikansk materiale bestående av 2531 barn og deres foreldre at «married biological fathers» brukte mer tid på barna sine og hadde varmere forhold til dem enn samboende «unmarried biological fathers», etter statistisk kontroll for blant annet foreldrenes utdanning og fars inntekt.

Datamaterialet

I det materialet som nå skal analyseres, foreligger gode data om barns skoleprestasjoner i grunnskolen (faktiske karakterer fra grunnskolens tiende trinn) og om familiestrukturen deres. Materialet er så stort at det gir mulighet til å analysere familiesammensettingstyper som er ganske sjeldne. Dataene gir dessuten mulighet til å kontrollere statistisk for en del andre faktorer som tidligere forskning har vist å være utslagsgivende for hvor godt de unge

klarer seg på skolen. Først og fremst gjelder dette foreldrenes utdanningsnivå, elevens kjønn og om eleven har foreldre som er innvandrere til Norge fra et ikke-vestlig land. Samtidig gir dette materialet ingen mulighet til å belyse empirisk hva slags relasjoner de unge faktisk har til sine foreldre, eller hva slags relasjoner foreldrene har til hverandre.

Studien vil benytte offentlige registerdata fremskaffet gjennom Statistisk sentralbyrå. Materialet er tidligere brukt til analyse av elevsammensetningen i ulike skoletyper i VGO (videregående opplæring). Om lag 95 prosent av elevene fra tiende trinn begynner i VGO, og materialet skulle derfor være bra representativt for hele ungdomskullet, bortsett fra for de aller minst skolemotiverte elevene. Materialet omfattet i utgangspunktet 70 792 elever som gikk i første klasse på VGO i 2004–2005. For 64 531 (91,2 prosent) av disse ungdommene inneholdt materialet også opplysninger om karakterer fra tiende trinn. Reduksjonen i analysegrunnlaget skyldes primært manglende opplysninger for eldre elever som ikke har gått direkte fra grunnskole til VGO.² For 60 339 (93,5 prosent) av dem som det fantes karakteropplysninger om, forelå også opplysninger om hvem den unge bodde sammen med i hjemmet. Igjen skyldes frafallet primært manglende opplysninger for eldre elever.³ For disse 60 339 elevene som både hadde opplysninger om karakterer og om familiestruktur, forelå data for de aller fleste om de kontrollvariablene som vil bli brukt: kjønn (100 prosent), mors utdanningsnivå (97,9 prosent), fars utdanningsnivå (96,3 prosent) og om elevens foreldre er innvandrere fra et ikke-vestlig land (100 prosent). Dessuten forelå det data for 99 prosent av elevene om deres mors inntekt og for 95 prosent av elevene om deres fars inntekt.

Den avhengige variabelen i analysen er gjennomsnittet av karakterene fra tiende klassetrinn når disse måles på en skala fra 1 til 6, der 6 er beste karakter. Karakterene omfatter først og fremst teoretiske fag, som for eksempel norsk, matematikk og naturfag, men også noen praktisk-estetiske fag, som kroppsøving, musikk og heimkunnskap. Elevene i denne populasjonen hadde en gjennomsnittskarakter på 3,85 på tvers av de elleve fagene som legges til grunn for beregning av poeng for opptak til videregående skole. Standardavviket på gjennomsnittskarakteren var 0,85.

Fordeling på typer familie

Det er betydelig variasjon i familiestrukturene til elevene. Vi ser i venstre seksjon i tabell 1 at 58,7 prosent har vokst opp i en tradisjonell familie hvor eleven bor sammen med begge sine foreldre som er gift med hverandre.

Videre bor 4,5 prosent av elevene hos begge sine foreldre som er samboere med hverandre. De andre elevene (til sammen 38,8 prosent) har særboende foreldre. De fleste av disse bor sammen med en enslig mor, alternativt hos mor og stefar. Ellers viser seksjonen til høyre i tabellen at prosentfordelingen ikke endres når man begrenser analysen til de observasjonene som har opplysninger om karakterer.

Tabell 1. Fordeling av elever etter deres familiestruktur.

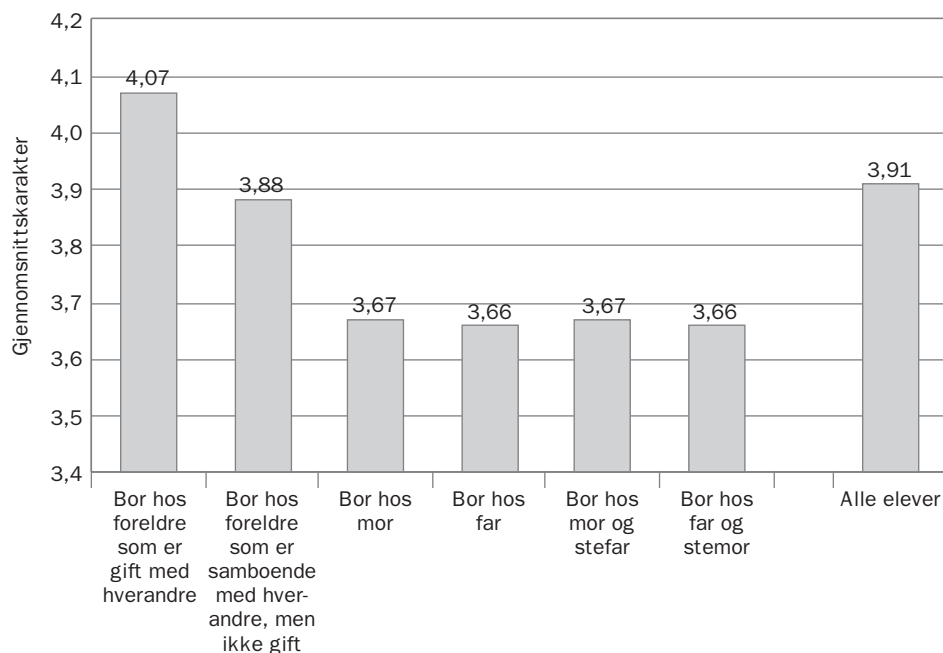
Eleven bor hos:	Hele elevkullet		Elever med karakterdata	
	Antall	Prosent	Antall	Prosent
Foreldre som er gift med hverandre	36 236	58,7	35 520	58,9
Foreldre som er samboere med hverandre	2806	4,5	2755	4,6
Enslig mor	13 142	21,3	12 735	21,1
Enslig far	3619	5,9	3544	5,9
Mor og stefar	4972	8,1	4847	8,0
Far og stemor	967	1,6	938	1,6
Elever med informasjon om familiestruktur	61 742	100,0	60 399	100,0
Elever med manglende informasjon	9050			
Alle elever	70 792		60 339	

Elevprestasjoner og familiestruktur

Figur 1 viser elevenes gjennomsnittskarakter fra tiende trinn etter deres familiestruktur. Det er en klar fordel for elever å vokse opp med begge sine foreldre i hjemmet i stedet for med bare én av dem. Det er også en fordel om foreldrene har institusjonalisert forholdet sitt ved å gifte seg med hverandre. Det er derimot ubetydelige forskjeller i de unges skoleprestasjoner når en sammenligner ulike familietyper innen den bredere gruppen av særboende foreldre. Forskjellen mellom elevene i denne gruppen sett under ett og elevene med gifte foreldre er 0,4 karaktertrinn. Dette utslaget er ganske sterkt

da det nesten tilsvarende et halvt standardavvik i gjennomsnittskaraktet. At det ikke synes å være noen fordel for barns oppvekst å ha stefforeldre, er i pakt både med andre funn i Norge (Moxnes mfl. 1999:75) og med amerikanske funn (McLanahan og Sandefur 1994:5). Mangelen på forskjeller mellom de ulike kategoriene av særboende foreldre gir grunn til å tvile på om forskjellene i elevers skoleprestasjoner mellom særboende og samboende eller gifte foreldre i figur 1 kan skyldes ulikhet i familieøkonomi. Vi ser at barn av en enslig mor ikke gjør det noe dårligere på skolen enn barn som bor sammen med både mor og stefar, selv om de aller fleste steffedre sikkert bidrar økonomisk til husholdningen. Spørsmålet om familieøkonomi vil bli vurdert senere med multivariat analyse.

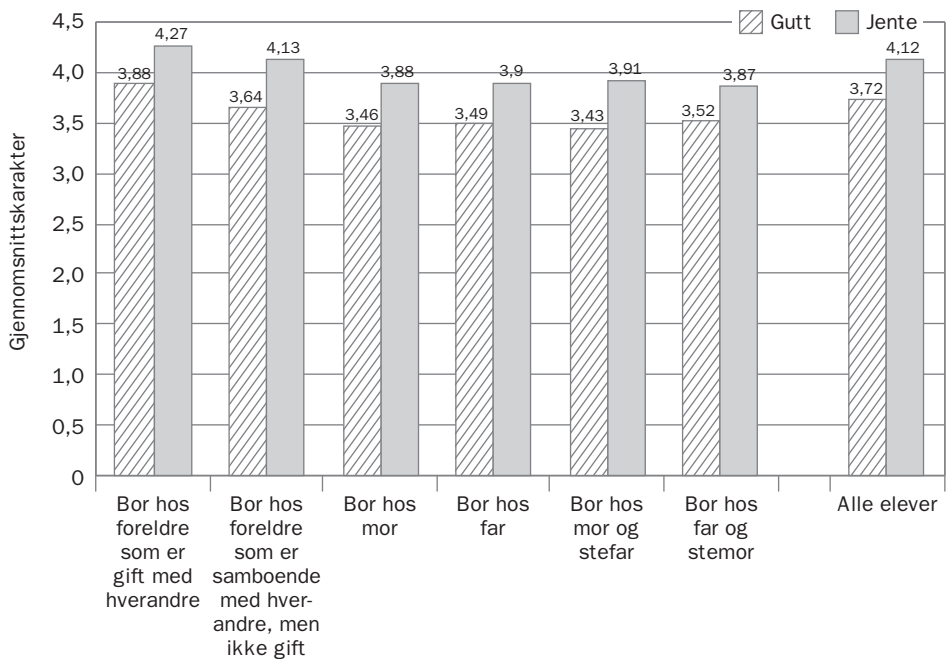
Figur 1. Gjennomsnittskaraktet fra tiende trinn for elever som i 2004–2005 gikk i første klasse på videregående skole, etter deres familiestruktur.

Et aktuelt spørsmål i norsk familiepolitikk er om delt foreldreansvar for barn bør foretrekkes som norm når foreldrene er særboende. Materialet gir ikke opplysninger om unge som deler sin tid relativt jevnt mellom begge sine særboende foreldre. Men internasjonal faglitteratur gir ikke noe grunnlag for å konkludere med at institusjonalisering av delt foreldreansvar generelt

vil være en fordel for barn etter samlivsbrudd. At *samvær* med far er en positiv verdi for barn, poengteres nok i Popenoe (1996) sin gjennomgang av amerikansk forskning, men entydig støtte for at det skulle være noen *generell fordel* ved mye samvær med far etter skilsmisse, gis det ikke i faglitteraturen. Furstenberg mfl. (1987) fant i en analyse av The National Survey of Children i 1981 om 11–16-åringer i USA som hadde opplevd samlivsbrudd mellom sine foreldre, at hyppigere «paternal contact is unrelated to a variety of well-being measures». Dette gjaldt også mål på hvor godt de unge klarte seg på skolen, etter kontroll for en rekke andre faktorer, deriblant mors utdanning. De viser også til lignende funn fra 1976. I Norge har Moxnes og Winge (2000) og Moxnes mfl. (1999) poengtert den positive betydningen det har for barn at foreldre *samarbeider* etter en skilsmisse. Tiltak som fremmer slikt samarbeid, vil uten tvil være gunstige for barn. Men at samarbeid er et gode, betyr ikke nødvendigvis at *institusjonalisering* av delt foreldreansvar som en norm vil være et egnet middel. Som Amato (2000:1281) har poengtert, kan et statistisk positivt utslag for barn i de tilfellene hvor foreldrene etter skilsmisse får delt foreldreansvar, skyldes at foreldrene var relativt samarbeidsvillige til å begynne med.

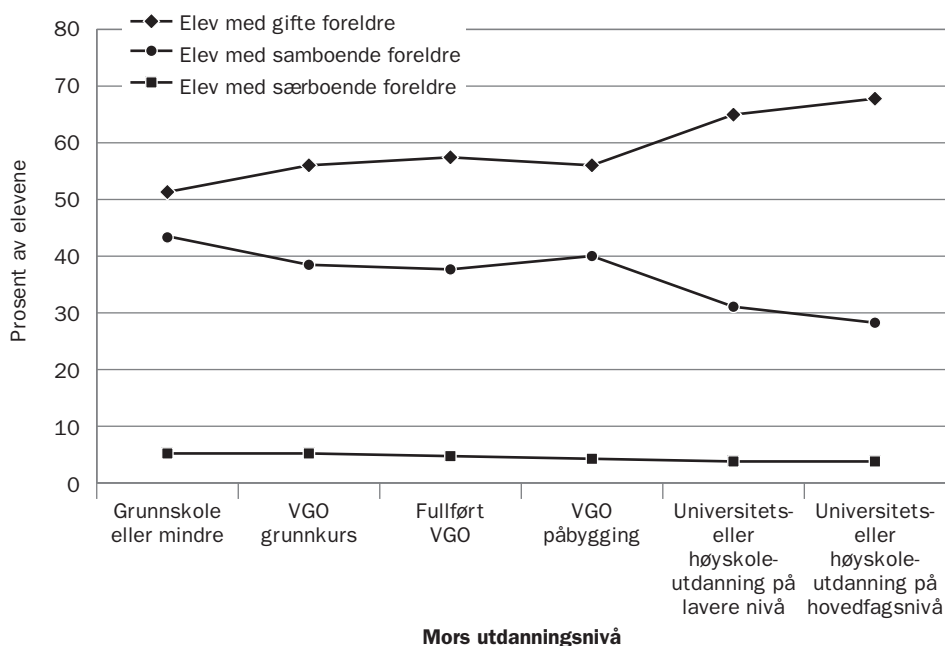
Figur 2. Kjønnslutslag på skoleprestasjon etter elevenes oppvekstfamilie.

Kjønnsutslagene for karakterer fra grunnskolen er omtrent like sterke uansett hvilken type oppvekstfamilie eleven har (figur 2). Samlet sett er utslagene av familiestruktur minst like store for guttene som de er for jenter.

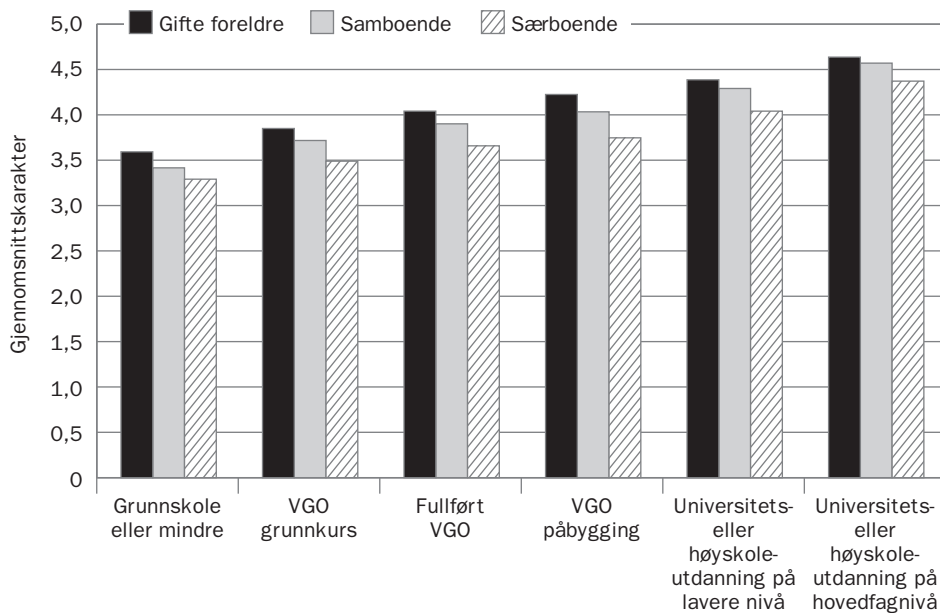
Foreldre med ulikt utdanningsnivå fordeler seg ulikt på familiekategoriene. Figur 3 viser at jo høyere mors utdanningsnivå er, desto oftere er elevenes foreldre gift med hverandre, og desto sjeldnere er de særboende. Vi ser også en svak tendens til at samboende mødre som ikke er gift, har lavere utdanning enn gifte mødre. Lignende og enda tydeligere mønstre ble påvist for sammenhengen med fars utdanningsnivå (ikke vist av plasshensyn). Det kan være at sammenhengen mellom familiestruktur og henholdsvis fars og mors utdanning vil være sterkere på en populasjon av yngre barn. Jensen og Clausen (1999:250) har vist ut fra norsk materiale at barn som er født i samboerskap, i snitt har foreldre med lavere utdanning enn barn født i ekteskap. Men de har også poengtert (Jensen og Clausen 2000:34) at lavtutdannede trolig er sterkere overrepresentert hos samboende foreldre som flytter fra hverandre tidlig i sine barns oppvekst, enn hos dem som har et langvarig stabilt forhold (noe som jo må gjelde samboere hvis barn har fullført grunnskolen).

Figur 3. Prosent av elevene i tre typer familiestruktur, etter mors utdanningsnivå.

Kan sammenhengen mellom barns skoleprestasjoner og deres oppvekstfamilies sammensetning forklares ut fra den bakenforliggende innflytelsen som foreldres utdanning har? Andre analyser har vist (bl.a. Hægeland mfl. 2007) at foreldres utdanningsnivå er den langt sterkeste prediktoren for elevers skoleprestasjoner, blant de data som finnes i norske administrative registre om familiers sosio-økonomiske og kulturelle ressurser. Mors utdanningsnivå er spesielt aktuelt for dette studiets formål, da en kan anta at det vil kunne være spesielt utslagsgivende for elever som har særboende mødre. Da det foreliggende materialet er så stort, er det mulig å vise sammenhenger når utdanningsnivå faktisk holdes konstant, uten å måtte ty til estimater basert på regresjonsanalyse.

Figur 4. Gjennomsnittskarakter fra tiende trinn etter elevens familiestruktur og mors utdanningsnivå. Multivariat regresjon.

Figur 4 viser utslag av familiestruktur på elevenes gjennomsnittskarakter etter slik kontroll for mors utdanningsnivå. Siden figur 1 viste at det ikke er forskjeller i elevers gjennomsnittskarakter mellom de ulike underkategoriene av særboende foreldre, er disse kategoriene her slått sammen for å få nok antall observasjoner til å oppnå stabile karaktergjennomsnitt i sammenligningene. Vi ser da at forskjellenes retning danner et konsekvent mønster for alle kategoriene av mors utdanning. Elever med særboende for-

eldre har det laveste karaktergjennomsnittet, elever med gifte foreldre har det høyeste gjennomsnittet, mens elever med samboende foreldre utgjør en mellomkategori. Utslagenes retning var like konsekvent når man kontrollerte for fars utdanningsnivå (ikke vist på grunn av plasshensyn). At mors (og fars) utdanning ikke rokker ved mønsteret fra den bivariate analysen i figur 1 (selv om forskjellene reduseres noe), er et viktig tegn på at de påviste forskjellene i figur 1 faktisk skyldes familiestruktur, alternativt selvseleksjon blant de fremtidige foreldrene som har inngått i ulike typer familieforhold.

Lineær regresjonsanalyse muliggjør statistisk kontroll for et større antall faktorerers samtidige innvirkning. Elevens kjønn, begge foreldres utdanningsnivå og om eleven har foreldre med innvandrerbakgrunn fra et ikke-vestlig land, vil bli brukt som kontrollvariabler i slik regresjonsanalyse. Alle disse faktorene er velkjente faktorer som har sammenheng med elevers skoleresultater, og som har vært viet betydelig oppmerksomhet i offentlig debatt om sosial ulikhet i norsk utdanning. Tabell 2 oppsummerer resultatene fra regresjonsanalysen. Dummyvariabler for de ulike typene familiestruktur inngår i alle modellene i tabellen. Den tradisjonelt legitimerede kjernefamilien (eleven bor hos sine foreldre som er gift med hverandre) fungerer da som referansekategori. Det betyr at de utslagene som vises for indikatorer på familiestruktur, blir mål på *prestasjonsforskjell* fra elever som har oppvekst hos gifte foreldre.

Den avhengige variabelen er som før gjennomsnittskarakter fra tiende klassetrinn. Antall observasjoner blir her noe mindre enn i analysene ovenfor, da alle observasjoner som har manglende data for minst én av de seks variablene som inngår i tabell 2, blir utelatt. Fordelingen på den avhengige variabelen avviker noe fra normalfordelingen (kurtose = $-0,565$ og skew = $-0,270$). Avviket er etter mitt skjønn ikke så stort at det blir urimelig å anvende OLS (Ordinary Least Squares) regresjonsanalyse.

De samme regresjonsanalysene vises i begge paneler i tabell 2, men med presentasjon av ulike typer regresjonskoeffisienter. Modell 1 viser hva utslagene er for familiestruktur uten kontroll for andre faktorerers innvirkning (som anskueliggjort grafisk med litt større populasjon i figur 1 ovenfor). Modell 2 legger i tillegg inn en dummyvariabel for jente (med «gutt» som referansekategori) og en dummyvariabel som viser om elevens foreldre er født i et ikke-vestlig land. Modell 3 legger i tillegg inn fars og mors utdanningsnivå som kontinuerlige variabler der disse tillegges disse tallverdiene: (1) grunnskole eller mindre, (2) grunnkurs i videregående opplæring, (3) fullført VGO, (4) VGO med påbygging, (5) universitets- eller høyskoleutdanning på lavere nivå, (6) universitets- eller høyskoleutdanning på hovedfagsnivå.⁴

Tabell 2. Regresjon av gjennomsnitts karakter i tiende trinn for elever i første klasse på VGO 2004–2005 med familiestruktur og andre prediktorvariabler.

	PANEL 1: Ustandardiserte regresjonskoeffisienter (b)			PANEL 2: Standardiserte regresjonskoeffisienter (beta)		
	Modell 1	Modell 2	Modell 3	Modell 1	Modell 2	Modell 3
Konstantledd	4,083	3,898	2,796			
<i>Familiestruktur</i>						
Referansekategori: «bor hos far og mor, far og mor er gift»						
Bor hos far og mor, og far og mor er ugifte samboere	-,190	-,202	-,093	-,049	-,052	-,024
Bor hos mor	-,396	-,408	-,317	-,192	-,198	-,154
Bor hos far	-,410	-,393	-,306	-,118	-,113	-,088
Bor hos mor og stefar	-,409	-,426	-,297	-,130	-,136	-,095
Bor hos far og stemor	-,404	-,376	-,306	-,060	-,055	-,045
Dummyvariabel for kjønn. 1 = Eleven er jente		,407	,410		,246	,248
Etnisitet 1 = Eleven har foreldre som begge er innvandrere fra ikke-vestlig land (dummyvariabel)		-,312	-,066		-,061	-,013
Mors utdanningsnivå (indeks med 6 nivåer)			,138			,248
Fars utdanningsnivå (indeks med 6 nivåer)			,116			,216
R-kvadrat	,053	,117	,269			
Stigning i R-kvadrat	,053	,064	,151			

Alle de viste koeffisientene er statistisk signifikante med $p(t) < .0005$. $N = 57\ 548$. Alle observasjoner som mangler data for minst én av de variablene som inngår i analysene, er utelatt.

Den avhengige variabelen er som før gjennomsnittskarakter på 1–6-skalaen som skoleverket bruker. Alle de viste koeffisientene er statistisk signifikante. Panel 1 i tabellen viser såkalte ustandardiserte regresjonskoeffisienter (såkalte b-koeffisienter). Disse målene er egnet til sammenligning mellom faktorer som har samme målestokk. I vårt tilfelle gjelder dette dummyvariablene, da alle disse får verdien 1 når en egenskap er tilstede, ellers får de verdien 0.

Panel 2 viser *standardiserte* regresjonskoeffisienter (såkalte beta-koeffisienter), som ofte brukes til sammenligning av utslag av prediktorer som har ulike målestokk. Men sammenligninger av beta-koeffisienter fungerer dårlig når dummyvariablene har en svært skjev fordeling. Koeffisientene i panel 2 vil derfor ha liten verdi når man er interessert i egenskaper som forekommer sjelden, som for eksempel oppvekst hos far og stemor, hos foreldre som er samboere, eller hos foreldre som er innvandrere fra et ikke-vestlig land.

Modell 1 i tabell 2 viser at dummyvariablene for familiestruktur samlet forklarer 0,053 av variasjonen i elevenes gjennomsnittskarakter (R-kvadrat) før en tar hensyn til den betydning som andre faktorer har. Vi ser også at de negative utslagene for oppvekst hos de ulike variantene av særboende foreldre (panel 1) er ca. 0,4 av en karakterenhet. Det negative utslaget av å ha samboende foreldre (sammenlignet med gifte foreldre) er om lag halvparten så sterkt.

I modell 2 legges innvandrersstatus og elevens kjønn også inn som prediktorer. Vi ser at modellens forklaringskraft (R-kvadrat) øker betraktelig. Det aller meste av denne økningen skyldes at jenter er flinkere på skolen enn gutter. Vi ser også at ungdommer med ikke-vestlig foreldrebakgrunn gjør det noe dårligere på skolen enn andre, og at dette utslaget er klart svakere enn de negative effektene av oppvekst med særboende foreldre. Videre ser vi at effekten av familiestruktur ikke påvirkes på noen systematisk måte når en tar hensyn til elevens kjønn og til om de har innvandrerbakgrunn eller ikke.

Innlegging av foreldres utdanningsnivå i modell 3 fører til redusert effekt av alle andre prediktorer enn kjønn, samtidig som forklart varians (R-kvadrat) øker kraftig. Som nevnt lar b-koeffisientene (i panel 1) for utdanningsnivå seg ikke sammenligne med koeffisientene for de ulike familiestrukturindikatorerne på grunn av ulike målestokk. Beta-koeffisientene i panel 2 er også dårlig egnet til sammenligning, da de fleste familieindikatorer gjelder egenskaper som sjelden forekommer, og da de to foreldreutdanningsmålene er så sterkt korrelert at samvariasjonen mellom dem driver «ned» enkeltkoeffisientenes størrelse. Men en kan fastslå at effektene av familiestruktur fremdeles gjenstår. Elever med særboende foreldre gjør det fortsatt klart

dårligere på skolen enn elever med gifte foreldre: om lag 0,3 av et karaktertrinn (panel 1). Det negative utslaget av at foreldrene er samboende uten å være gift, er nå utpreget svakt: 0,09 karaktertrinn lavere gjennomsnittskarakter (tilsvarende 0,11 standardavvik). Men det gjenstår altså som en signifikant effekt etter kontroll for kjønn, innvandrerstatus og et finsiktet mål på foreldres utdanningsnivå. At en slik effekt i det hele tatt finnes når foreldrene har vært samboere helt frem til deres barn er blitt 16–17 år, er bemerkelsesverdig. Som nevnt har Kravdals (1997) funn gitt grunn til å anta at samboerskap er preget av noe løsere og mindre forpliktende relasjoner enn ekteskap. Det utslaget som finnes i vårt materialet, er i pakt med en hypotese om at *også de svært langvarige samboerskapene* er litt mindre gunstige for barns skoleprestasjoner enn oppvekst hos gifte foreldre.

Modell 3 viser at det nå blir svært lite igjen av «innvandrerbakgrunnseffekten». Dette betyr at det aller meste av de svakere skoleresultatene som elever med innvandrerbakgrunn har, kan tilskrives foreldrenes lavere utdanningsnivå.

Hvor sterk er så familiestrukturens betydning for de unges skoleprestasjoner sammenlignet med andre forhold som tillegges vekt i dagens offentlige debatt om sosial ulikhet i skolen? Tabell 2 bekrefter at foreldres utdanningsnivå har en klart dominant betydning for barns skoleprestasjoner blant de faktorene som blir analysert (jf. økningen i R-kvadrat fra modell 2 til modell 3). Men selv etter kontroll for andre faktorerens betydning i regresjonsanalysen i tabell 2, viser de ulike indikatorene på oppvekst hos særboende foreldre regresjonsutslag i panel 1 som er om lag tre fjerdedel så sterke som den betydningen elevens kjønn har, og de er også betydelig sterkere enn utslaget av innvandrerbakgrunn. Til og med den svake negative effekten av samboende foreldre er sterkere enn den negative effekten i modell 3 av oppvekst hos foreldre som er innvandrere fra et ikke-vestlig land. Både kjønn og innvandrerbakgrunn er som kjent viet betydelig oppmerksomhet i den offentlige debatten om sosial ulikhet i skolen. Er det ikke også grunn til å få familiestruktur på dagsordenen?

Er familieinntekt forklaringen?

Kan de utslagene som familiestruktur har på elevers skoleprestasjoner, skyldes ulikhet i familiers økonomiske ressurser? Materialet inkluderte også data om henholdsvis fars og mors inntekt etter skatt og etter overføringer gjennom trygdesystemet. Men innlegging av disse variablene som tillegg til modell 3 ga bare en helt ubetydelig økning i R-kvadrat (på kun 0,001). Man

kunne trolig forvente sterkere utslag om man hadde hatt inntektsdata over en årrekke. En annen innvending kan være at disse inntektsmålene er uegnet til å vurdere hvilken betydning inntekt likevel kan ha når barn vokser opp med særboende foreldre, fordi det er uklart hvorvidt eleven har nytte av inntekten til den av foreldrene som ikke bor i hjemmet. Det ville likevel vært rimelig å forvente sterkere utslag enn det som ble funnet, hvis det var slik at familiens økonomi *generelt* utgjorde et så sterkt bidrag til å forklare ulikhet i skoleprestasjonene at de også kunne forklare sammenhengen mellom elevers prestasjoner og familiestruktur.

En mer troverdig fremgangsmåte for å vurdere mulig effekt av inntekt er å se på sammenhenger mellom elevers karakterer og *mors* inntekt hos de elevene som bor hos enslige mødre. Inntekt etter skatt og overføringer vil heller ikke da være overbevisende presise mål på den inntekten som kommer barn til gode når de vokser opp hos enslige mødre, fordi barnebidrag fra faren ikke blir medregnet i inntekten etter skatten hennes. Men offentlige overføringer og underholdningsbidrag fra tidligere ektefelle vil være inkludert i en enslig mors inntekt, i tillegg til annen skattbar inntekt. Etter kontroll for mors og fars utdanningsnivå var den partielle pearson-korrelasjonen mellom mors inntekt etter skatt og elevenes gjennomsnittskarakter i dette tilfellet 0,014. En så svak sammenheng vil kunne forklare bare 0,0002 av variasjonen i gjennomsnittskarakter blant elever med denne type familiebakgrunn. Sammenhengen var heller ikke statistisk signifikant ($p = 0,14$), til tross for et stort antall observasjoner ($N = 11\ 579$). Det er fremdeles mulig at *ekstremt* lav inntekt i husholdningen kan føre til at barns skoleprestasjoner blir noe dårligere, men slike ekstreme oppvekstbetingelser forekommer svært sjelden hos familier til unge som har begynt i VGO. Inntekt etter skatt synes altså ikke å ha noen forklaringskraft, heller ikke mødrenes inntekt for de unge som vokser opp med enslige mødre.

Hvis økonomi hadde vært utslagsgivende for skoleresultatene hos barn av særboende foreldre, skulle man også forvente at den unges skoleprestasjoner ville vært noe høyere når en særboende mor (eller far) hadde funnet seg en ny make. Som før nevnt, viste derimot figur 1 ingen tegn til noen slik sammenheng. Ut fra en antagelse om familieøkonomiens betydning kunne man også forvente at det ikke var noen forskjell i barns skoleprestasjoner mellom barn som har samboende foreldre, og de som har gifte foreldre, etter kontroll for foreldrenes utdanningsnivå. Analysen av dette materialet har derimot vist at det likevel finnes en forskjell.

Oppsummering og kommentar

Barn av særboende foreldre klarer seg altså dårligere faglig i grunnskolen enn barn som vokser opp med begge sine foreldre i hjemmet. Dette funnet er ikke nytt, men det har vært gjenstand for lite faglig og utdanningspolitisk oppmerksomhet, til tross for at denne forskjellen (etter kontroll for blant annet foreldres utdanningsnivå) er om lag tre fjerdedeler så sterk som forskjellen mellom jenter og gutter når det gjelder skoleprestasjoner. Utslaget er også langt sterkere enn forskjellen vi finner mellom unge med innvandrerbakgrunn og andre norske ungdommer.

Foreldre som fremdeles velger samboerskap fremfor ekteskap når deres barn har nådd slutten av grunnskolen, vil per definisjon leve i et samliv som har vist bærekraft. Likevel klarer barn av slike foreldre seg altså litt dårligere på skolen enn barn av gifte foreldre. Ellers viser både litteraturgjennomgangen og dataanalysen at stefedre og stemødre generelt ikke synes å fungere som en verdifull tilleggsressurs for at barn av særboende foreldre skal klare seg godt på skolen.

Sonderinger ut fra de dataene som foreligger, ga ingen støtte til at årsaken til de påviste dårlige skoleprestasjonene hos barn av særboende foreldre ligger i dårlig familieøkonomi. Jeg vil foreslå to hovedspørsmål for videre forskning: Gir det tradisjonelle ekteskapet med sin tydelige institusjonalisering og forankring i bredere familienettverk rett og slett en gunstigere sosial ramme både for samlivet mellom foreldrene og for deres oppdragelse av sine barn? Eller er det en tendens til at det er de potensielt «beste foreldrene» som gifter seg, og som forblir gift med hverandre mens de oppdrar barna? Begge forklaringene er dessuten mulige samtidig.

Arne Mastekaasa sine oppfølgingsstudier av voksne som inngår samliv, har relevans for denne problematikken. Et utvalg av 9000 ugifte voksne fra Nord Trøndelag ble fulgt en periode på to–tre år. Mastekaasa viste at de som var mest fornøyde med livene sine, hadde en større tendens til å bli gift i løpet av oppfølgingsperioden enn andre (Mastekaasa 1992). Dette tyder på en viss selvseleksjon til ekteskap av folk som har det godt med seg selv. I en senere tverrsnittsanalyse på et utvalg studenter ved Høyskolen i Oslo fant han at samboerskap/ekteskap (behandlet som én kategori og sammenlignet med enslige) var forbundet med bedre mental helse hos kvinnelige studenter. Hos menn var sammenhengen aldersavhengig: bedre mental helse for dem over 23, dårligere for dem som var yngre (Mastekaasa 2006). For å vurdere om disse mønstrene skyldtes selvseleksjon, fulgte han opp omlag 1000 studenter fra 2000 til 2003. Han fant da at overgangen fra enslig til samboer-

skap/ekteskap ikke var forbundet med noen forbedring i mental helse, men at samlivsbrudd derimot førte til en forverring.

Samlet sett er disse funnene i pakt med en antagelse om en viss selvseleksjon av mentalt sunnere mennesker inn i samliv, i hvert fall blant kvinner. Ingen av disse to studiene viste noen positiv effekt på mental helse av samliv sammenlignet med situasjonen før samlivet begynte. Lignende studier av selvseleksjon eller av hvilken effekt samliv har på mental helse som vurderer effektene av samlivet over en større del av et livsløp, synes ikke å være gjort.

Et annet forskningsspørsmål fra faglitteraturen er om forskjellene som er påvist mellom samboere og gifte par i psykiske tilstander eller relasjoner til ens make, skyldes selvseleksjon, eller er om de er effekter av forskjeller i hvor sterkt et samliv er institusjonalisert. Brown (2000:241) har argumentert for at hennes funn om høyere antall forekomster av depresjon blant samboende enn blant gifte i USA ikke kan tilskrives noen seleksjon til samboerskap av individer som på forhånd er disponert for depresjon. I et studium av mødre og barn, med flere oppfølginger i USA, konkluderte Axinn og Thornton (1992) med at det skjer en selvseleksjon til samboerskap av personer som har generell aksept for et relativt løst parforhold *samtidig* som selve samboerskapet svekker troen på fordeler ved ekteskap og demper frykt for uheldige følger av samlivsbrudd. I Norge synes en hovedgrunn til at foreldre ikke gifter seg, men fortsetter som samboere etter at de har fått barn, å være at de samboende partene forventer at samboerskapet vil være lettere å oppløse enn et ekteskap (Kravdal 1997). Selvseleksjon til samboerskap av de som er forbeholdne, kan også være en del av forklaringen på at gifte foreldre som var samboende da deres barn ble født, og som senere gifter seg, har større tendens til å oppløse samlivet sitt enn foreldre som var gift før barnets fødsel.

Mangel på oppfølgingsundersøkelser over lang tid gjør det vanskelig å vurdere i hvor stor grad statistiske effekter av familiestruktur skyldes selvseleksjon eller familiens grad av institusjonalisering. Men uansett hvilken betydning selvseleksjonen har, kan vanliggjøring av samboerskap ha uheldige konsekvenser for barns oppvekst dersom det medfører at flere barn blir født til foreldre som ikke har noe sterkt forhold til hverandre. En kan forvente at flere barn da vil utsettes for samlivsbrudd mellom foreldrene og for den påkjenningen det medfører at foreldrene har et konfliktfullt forhold seg imellom og et lite samstemt forhold til sine barn. At studien kun har vist en utpreget svak forskjell i skoleprestasjoner ved slutten av grunnskolen mellom barn av gifte foreldre og barn av samboende foreldre rokker ikke ved et slikt resonnement. At sammenhengen i dette materialet er så svak kan skyldes at de foreldre som har forblitt samboere så langt ut i sine barns opp-

vekst, trolig vil være en «positivt» selektert andel av dem som var samboere på den tid da de fikk barn sammenlignet med dem som senere har skilt lag.

Endring i oppvekstfamiliens sammensetning er et slående trekk ved utviklingen i Norge og mange land siden 1970-tallet. Etter mitt syn aktualiserer både funnene som er gjort, og den faglitteraturen som er gjennomgått, behovet for å prioritere forskning som direkte belyser relasjoner mellom barn og foreldre i ulike familietyper og de konsekvensene disse relasjonene har for barns oppvekst. I en litteraturgjennomgang om familiers sosiale kapital har Furstenberg (2005:818) argumentert for at selve styrken i relasjoner mellom foreldre, i relasjoner mellom foreldre og barn og i relasjoner til slektninger bør bli gjenstand for forskning og ikke kun avledes av funn fra sammenligning av familiekategorier. At de grove kategoriene som denne studien har brukt, *likevel* viser seg å være konsekvent statistisk utslagsgivende for hvor godt unge klarer seg på skolen, kan tyde på at en ville ha funnet enda sterkere utslag om en hadde hatt mer direkte mål på hva slags relasjoner de unge har til sine foreldre og til andre familiemedlemmer.

Hvor godt barn lykkes på skolen har betydning for deres fremtidige sjanser til videre utdanning og for at de skal kunne skaffe seg gode innganger til arbeidslivet. Men skoleprestasjon er selvsagt for snevert som mål på «god» oppvekst. Det er også viktig å presisere at de sammenhengene som er vist, kun er tendenser. Selvsagt vil det være stor variasjon innenfor de familiekategoriene som er blitt analysert. Uansett deres familiestatus er ikke foreldre brikker som passivt lar seg tyngne ned av belastninger og komplikasjoner i sine liv, men aktører som aktivt vil søke å realisere mål som er viktige for dem. Det vil selvsagt være mange særboende foreldre som makter å gi sine barn en like god oppvekst som samboende og gifte foreldre vanligvis makter å gi *sine* barn, også når det gjelder de unges evne til å klare seg godt på skolen.

Forskning om familiens betydning for de unges utdanningsforløp har til nå ensidig lagt vekt på foreldres utdanning, klasseposisjon eller etnisitet. Foreldrenes utdanningsnivå og andre mål på deres «finkulturelle» ressurser fremstår som de eneste faktorer som har hatt noen sterk forklaringskraft i utdanningssosiologisk forskning på hvor godt unge mestrer utdanningssystemets prestasjonskrav og institusjonsoverganger i dagens norske samfunn. Analysen i dette studiet har vist at også familiestruktur har betydning for hvor godt de unge klarer seg ved slutten av grunnskolen i Norge. Annen forskning (Markussen mfl. 2006) har, som før nevnt, vist at familiestruktur har forbausende sterk betydning for de unges evne til å fullføre påbegynte utdanningsløp i videregående skole, selv etter kontroll for blant annet skoleprestasjoner i grunnskolen. Bak slike sammenhenger kan det ligge en mer potent forskningssubstans enn det som lar seg analysere ved grove mål på

familiestruktur, for eksempel spørsmålet om hvor avgjørende en oppvekst-familie preget av sterke og stødige interne relasjoner er for de unges mest-ring av overgangen fra barn til voksen? Andre funn tyder på at familiens eksterne relasjoner og interesser også kan ha betydning. Foreldre som bryr seg om samfunnsliv og politikk, synes å være en positiv ressurs for sine barns skolegang, uansett hvor mye skolegang foreldrene selv har hatt (Lauglo og Øia 2006). Begge typer funn peker på behovet for et utvidet begrep om de sidene ved familiebakgrunn som har betydning for de unges utdanningsløp og for et utvidet perspektiv på utdanning og sosial ulikhet.

Noter

1. Takk til An-Magritt Jensen og to anonyme konsulenter for *Tidsskrift for ungdomsforskning* for verdifulle råd til et utkast til denne artikkelen. En takk også til Hans Bonesrønning for hjelp med fremskaffing og klarering av datamaterialet. Jeg har også hatt nytte og glede av stimulerende samtaler med Jens Grøgaard om enkelte sider ved artikkelens tema-tikk og funn.
2. Blant elever med manglende karakteropplysninger var 75 prosent født i 1986 eller tidligere.
3. Av de 4171 elever som manglet data om familiestruktur, var 65 prosent født i 1986 eller før.
4. Da elevenes gjennomsnittskarakter viste seg å være tilnærmet lineært stigende fra det laveste foreldre-utdanningsnivået til det høyeste nivået (se figur 4), ble disse kategoriene også gitt lineært stigende tallverdier fra 1 til 6, *som om de var en intervallskala*, for å for-enkle analysen og fremstillingen. Det viste seg at R-kvadratet for forklart gjennomsnitts-karakter ble identisk til tredje desimal enten man utførte variansanalyse på kategoriene av utdanningsnivå, eller man brukte bivariate pearson-korrelasjoner med en slik 1–6 skala for utdanningsnivå. Da formålet her er *kontroll* av den betydningen som foreldres utdan-ning har, er den valgte fremgangsmåten å foretrekke fordi den er enklest.

Litteratur

- Amato, P.R. (2000). The Consequences of Divorce for Adults and Children. *Journal of Marriage and Family*, 62 (November 2000): 1269–1287.
- Axinn, W.G. og A. Thornton (1992). The Relationship of Cohabitation and Divorce. Selectivity or Causal Influence? *Demography*, 29 (nr. 3 1992): 357–374.
- Bonesrønning, H., L.R. Naper og B. Strøm (2005). *Gir frittstående skoler bedre elevresultater?* Trondheim: NTNU, Senter for Økonomisk Forskning.
- Brown, S.L. (2000). The Effect of Union Type on Psychological Well-being: Depression Among Cohabitators Versus Marrieds. *Journal of Health and Social Behaviour*, 41 (September 2000): 241–255.
- Brown, S. (2004). Family Structure and Child Well-being. The Significance of Parental Cohabitation. *Journal of Marriage and the Family*, 20: 351–367.
- Coleman, J.S. og T. Hoffer (1987). *Public and Private Schools. The Impact of Communities*. New York: Basic Books.
- Coleman, J.S. (1988). Social Capital in the Creation of Human Capital. *American Journal of Sociology*, 94 (Supplement): 95–120.
- Field, J. (2003). *Social Capital*. London: Routledge.
- Fuchs, T. og L. Wössmann (2004). *What accounts for International Differences in Student Performance? A Re-Examination Using PISA Data*. CESIFO Working Paper nr. 1235. <http://www.oecd.org/dataoecd/29/47/33680685.pdf>
- Furstenberg, F.F. (2005). Banking on Families: How Families Generate and Distribute Social Capital. *Journal of Marriage and the Family*, 67 (November 2005): 809–821.
- Furstenberg, F.F., S.P. Morgan og P.D. Allison (1987). Paternal Participation and Children's Well-being after Marital Dissolution. *American Sociological Review*, 52: 695–701.
- Haahr, J.H. i samarbeid med T.K. Nielsen, M.E. Hansen og S.T. Jakobsen (2005). *Explaining Student Performance. Evidence from the international PISA, TIMSS and PIRLS surveys*. Copenhagen: Danish Technological Institute.
- Hansen, T., T. Moum og A. Shapiro (2007). Relational and Individual Well-Being Among Cohabitators and Married Individuals in Midlife. *Journal of Family Issues*, 28 (July 2007): 910–933.
- Hofferth, S. og K.G. Anderson (2003). Are All Dads Equal? Biology Versus Marriage as a Basis for Paternal Investment. *Journal of Marriage and Family*, 65 (February 2003): 213–232.

- Hægeland, T., L.J. Kirkebøen, O. Raaum og K.G. Salvanes (2004). Marks across lower secondary schools in Norway. What can be explained by the composition of pupils and school resources? Report 2004/11. Oslo–Kongsvinger: Statistics Norway.
- Hægeland, T., L.J. Kirkebøen, O. Raaum og K. Salvanes (2007). *Skolebebi-dragsindikatorer for Oslo-skoler*. Oslo–Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå. Rapport 2007/28.
- Jensen, A. og S. Clausen (1997). *Barns familier. Samboerskap og foreldrebrudd etter 1970*. NIBR-rapport nr. 21. Oslo: Norsk institutt for by- og regionforskning.
- Jensen, A. og S. Clausen (1999). Samboerskap som foreldreskap. Vedlegg 4 til NOU, *Norges offentlige utredninger 1999:25 Samboerne og samfunnet*. Oslo: Barne- og familiedepartementet.
- Jensen, A. og S. Clausen (2000). *Barndom – forvandling uten handling? Samboerskap, foreldreskap og søskenskap*. NIBR prosjektrapport 2000:6. Oslo: Norsk institutt for by- og regionforskning.
- Jensen, A. og S. Clausen (2003). Children and family dissolution in Norway. The impact of consensual unions. *Childhood*, 10 (1): 65–81.
- Kiernan, K. (2002). Cohabitation in Western Europe: Trends, Issues and Implementations. I Booth, A. og A.C. Crouter (red.) *Just Living Together. Implications of Cohabitation on Families, Children and Social Policy*. New Jersey: Lawrence Erlbaum.
- Kiernan, K. (2003). *Cohabitation and divorce across nations and generations*. CASE papers 65. London: London School of Economics.
- Kravdal, Ø. (1999). Does marriage require a stronger economic underpinning than informal cohabitation? *Population Studies*, 53: 63:80.
- Kravdal, Ø. (1997). Wanting a Child without a Firm Commitment to the Partner: Interpretations and Implications of a Common Behaviour Pattern among Norwegian Cohabitants. *European Journal of Population*, 13: 269–298.
- Lauglo, J. (1999). Working harder to make the grade. Immigrant youth in Norwegian schools. *Journal of Youth Studies*, 2: 77–100.
- Lauglo, J. (2001). Social capital trumping class and cultural capital? Engagement with school among immigrant youth. I Baron, S., J. Field og T. Schuller (red.): *Social Capital. Critical Perspectives*. Oxford: Oxford University Press.
- Lauglo, J. og T. Øia (2006). *Education and Civic Engagement among Norwegian Youth*. NOVA-rapport 14/06. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- MacLanahan, S. og G. Sandefur (1994). *Growing Up with a Single Parent: What Hurts, What Helps*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

- Manning, W. (2002). The Implications of Cohabitation for Children's Well-being. I Booth, A. og A. Crouter (red.): *Just Living Together: Implications of Cohabitation on Families, Children and Social Policy*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Markussen, E., B. Lødding, N. Sandberg og N. Vibe (2006). *Forskjell på folk – hva gjør skolen?* Rapport 2/2006. Oslo: NIFU STEP.
- Mastekaasa, A. (1992). Marriage and Psychological Well-being: Some Evidence on Selection into Marriage. *Journal of Marriage and the Family*, 54: 901–911.
- Mastekaasa, A. (2006). Is Marriage/Cohabitation Beneficial for Young People? Some Evidence on Psychological Distress among Norwegian College Students. *Journal of Community & Applied Social Psychological*, 16: 149–165.
- Morrow, V. (1999). Conceptualising Social Capital in Relation to the Well-being of Children and Young People: A critical review. *Sociological Review*, 47: 744–65.
- Moxnes, K. i samarbeid med G.M.D. Haugen og T. Holter (1999). *Skilsmisens virkning på barn. Foreldres oppfatning av skilsmisens konsekvenser for deres barn*. Trondheim: ALLFORSK.
- Moxnes, Kari og Asgeir Winge (2000). *Foreldresamarbeid etter skilsmisse*, Trondheim: ALLFORSK.
- Nergård, Trude (2005). *Skoleprestasjoner til barn med særboende foreldre. En litteraturstudie*. NOVA-rapport 18/05. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Noack, T. (2001). Cohabitation in Norway: An accepted and gradually more regulated way of living. *International Journal of Law, Policy and the Family*, 15: 102–117.
- Noack, T. (2002). Samboere med felles barn: En gruppe med mye gjennomtrekk. *Økonomiske analyser 3/2000*. Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- Noack, T. og A. Seierstad (2003). Samboerskap ved tusenårskiftet. Dagligdags og utforsket. *Samfunnsspeilet*. Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- NOU, Norges offentlige utredninger (1999:25) *Utvikling av samboerskap i Norge*. Oslo: Barne- og familiedepartementet.
- Ottosen, M.H. (2000). *Samboskap, ægteskap og forældrebrud. En analyse af børns familieforhold gennem de første leveår*. København: Socialforskningsinstituttet.
- Pong, S. (1996). School Participation of Children from Single-Mother Families in Malaysia. *Comparative Education Review*, 40: 231–249.
- Popenoe, D. (1996). *Life Without Father. Compelling New Evidence that Fatherhood and Marriage are Indispensable for the Good of Children and Society*. New York: Free Press.

- Similä, M. (1994). Andra generationens innvandrare i den svenska skolan. I Erikson, R. og J.O. Jonsson (red.): *Sorteringen i skolan*. Stockholm: Carlssons.
- Skinner, K.B., S. Bahr, D.R. Crane og V.R. Call (2002). Cohabitation, Marriage, and remarriage: A comparison of relationship quality over time. *Journal of Family Issues*, 23: 74–90.
- Treas, J. og D. Giesen (2000). Sexual Infidelity among Married and Cohabiting Americans. *Journal of Marriage and Family*, 62: 48–60.
- Wu, Z., M.J. Penning, M.S. Pollar, og R. Hart (2003). «In Sickness and in Health»: Does cohabitation count? *Journal of Family Issues*, 24: 811–838.

Summary

Family Structure and Students' Performance in Lower Secondary School

Alternatives to the traditionally legitimate family have become quite common in Norway and are widely accepted for raising children. Does family structure still matter for young people's performance in school? This investigation shows grade point averages for nearly a complete national cohort of young people who have completed the basic school (10th grade). Those whose parents are married to each other have the highest grade point average. It is lower when the parents are cohabiting, and still lower when the parents are living separately. The inclusion of a stepfather or stepmother in the family does not boost a young person's performance. The noted differences persist after controls for gender, the parents' level of education, and whether the student's parents were immigrants from a non-western country. The analysis was done on data from national administrative registers, with more than 57 000 observations.